प्रकरण दूसरे

बाब्बा आलूका कारागिर विकास ग्रामीणीय संघ मर्यादित, हस्तामपुर - एक आढावा

प्रकरण दुसरे

वाळवा तालुका कारागिर विकास ग्रामोद्योग संघ मर्यादित, इस्लामपूर - एक आढावा

२.१ प्रस्तावना

२.२ वाळवा तालुका कारागिर विकास ग्रामोद्योग संघ

२.३ प्रवर्तक मंडळ

२.२.२ सेवक वर्ग (१९७२)

२.३ संघाने दिलेली कर्जे

२.३.१ संघाची कर्ज देण्याची मर्यादा (सुरुवातीची कर्ज मर्यादा)

२.३.२ मध्यवर्ती बँकेचे रोख कर्ज धोरण

२.४ १९९२ चे संचालक मंडळ

२.५ सेवक वर्ग (१९९२)

२.६ नाबार्ड आकृतीबंध

प्रकरण दुसरे

' वाळवा तालुका कारागिर विकास ग्रामोद्योग संघ मर्यादित, इस्लामपूर - एक आढावा '

२.१ प्रस्तावना :

भारतातील कारागिर कसबी व कलाकुसरीची कामे करणारा आहे. प्राचीनकाळी त्यांना राजाश्रय व जनताश्रय होता. ज्यांना बारा बलुतेदार म्हणतात असे कारागिर महाराष्ट्रात अडीच लाख आहेत. हा वर्ग हुशार असून पिढ्यानुपिढ्या चालत आलेले कसब त्यांच्याकडे आहेत. या वर्गाची पेशाची स्थिती असावी एवढी समाधानकारक नाही. त्यामध्येच पुढे यंत्रयुगाची सुरुवात झाली व कारागिरावर बेकारीची कु-हाड कोसळली. काम करणेस हात आहेत कसब आहेत पण भांडवलाचा अभाव आहे. कारागिरांची परिस्थिती सुधारावी म्हणून शासनाने आतापर्यन्त प्रयत्न केले. खेड्यापाड्यातून व्यावसायिक तत्वावर सहकारी संस्था काढल्या व त्यांचेमार्फत कारागिरांना पैसे देण्याचे प्रयत्न केले. उदा. चर्मकारांच्या सोसायट्या, कुंभारांच्या सोसायट्या, सुतारांच्या सोसायट्या, लोहारांच्या सोसायट्या वगैरे संस्था काढण्यात आल्या. परंतु एका गावात असे किती चांभार, कुंभार, सुतार,लोहार असणार म्हणून या बहुतेक संस्था ब-याच लहान झाल्या. त्यांचा प्रशासनाचा खर्च परवडणे कठीण झाले म्हणून त्या यशस्वी झाल्या नाहीत. मग अशा कारागिरांना शेतकी सोसायट्यामध्ये सभासद करून घेऊन त्यांना मदत देण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तो प्रयत्न ही यशस्वी झाला नाही. त्यानंतर प्रत्येक विकास गटातील सर्व व्यवसायांचे कारागिर एका सहकारी संस्थेत आणले तर अशी संस्था बरीच मोठी होईल व ही संस्था दररोजचा खर्च चालविण्यास काही काळानंतर तरी समर्थ होईल अशी संकल्पना पुढे आली. सुरुवातीच्या काळात या संस्था चालविण्याचा खर्च शासनाने करण्याचे कबूल केले आहे.

गट म्हणजे सुमारे साठ हजार लोकवस्तीचा भाग होय. म्हणजेच प्रत्येक तालुक्यास एक याप्रमाणे तालुका कारागिरांची एक संस्था नोंदण्यात आली आहे. रोजगाराची निर्मिती करणे किंवा रोजगाराची हमी देणे हा प्रमुख उद्देश ठेऊन या संस्थेची स्थापना झालेली आहे.

२.२ वाळवा तालुका कारागिर विकास ग्रामोद्योग संघ :

अभ्यासाच्या सोयीसाठी येथून पुढील लिखानात वाळवा तालुका कारागिर विकास ग्रामोद्योग संघ याचा उल्लेख संघ असा केला जाईल.

या संघाची स्थापना महाराष्ट्र राज्य सहकारी संस्थांचे अधिनियम, १९६० मधील (सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४) कलम ९(१) अन्वये करण्यात आली आहे.

उपरिनिर्दिष्ट अधिनियमाच्या कलम १२(१) अन्वये व महाराष्ट्र राज्य सहकारी संस्थांचे नियम, १९६१ मधील नियम क्रमांक १०(१) अन्वये संस्थेचे वर्गीकरण रिसोर्स सोसायटी असून उप-वर्गीकरण सर्व्हिस रिसोर्स सोसायटी आहे.

३.२.१ प्रवर्तक मंडळ :

या संस्थेचे सन १९७२ चे पहिले प्रवर्तक मंडळ पुढील प्रमाणे होते :

प्रवर्तक मंडळ

अनु.	सभासदाचे नाव	हुद्दा	व्यक्ती संस्था	वय	गांव	उद्योग
१)	श्री. सुतार आबा जोती	चेअरमन	व्यक्ती	४२	माटवडे	सुतार
२)	,, पाटोळे बापू आबा	सदस्य	,,	४३	मसुची-वाडी	वाटव
३)	,, सोरटे किसन मारुती	,,	,,	३५	शिरटे	चर्मोद्योग
४)	,, लोंढे साहेबराव बापू	,,	,,	४०	ढवळी	वारव
५)	,, कुंभार नामदेव कृष्णा	,,	,,	४१	कोरेगांव	कुंभार
६)	,, सुतार पांडुरंग गोविंद	,,	,,	३७	ओझर्डे	सुतार
७)	,, कुंभार रघुनाथ लक्ष्मण	,,	,,	४१	येडे-मच्छिंद्र	कुंभार
८)	,, लोंढे रंगराव दादू	,,	,,	२७	ढवळी	वारव
९)	,, कुंभार यशवंत पांडुरंग	,,	,,	३२	पोखर्णी	कुंभार
१०)	,, कांबळे मारुती नाना	,,	,,	३५	सुळ	वेत व बांबू
११)	,, पासरे श्रीपती श्रावणा	,,	,,	४५	तांदुळ-वाडी	वारव

(आधार - कार्यालयीन कागदपत्रे)

वरील प्रवर्तक मंडळाची रचना पाहिली तर स्पष्टपणाने जाणवणारी बाब म्हणजे सर्व प्रवर्तक हे या बारा बलुतेदारांपैकी असून ते आपआपल्या व्यवसायाशी निगडीत आहेत. या प्रवर्तक मंडळाची नेमणूक संघाकडून केली जाते.

२.२.२ सेवक वर्ग :

सन १९७२ मध्ये नोकर वर्गाची असलेली परिस्थिती पुढीलप्रमाणे होती :

नोकर वर्गाची परिस्थिती

अनु.	नोकर वर्गाचा प्रकार	गुणवत्ता	मूळ पगार	पगार अदा	नेमणूक
१.	मॅनेजर	सहायक सहकारी अधिकारी श्रेणी-तील पदवी	१५०-८	संस्थेला शासनाने दिलेल्या अनुदाना-तून	मा.जिल्हा उप-निबंधक सहकारी संस्थाकडून
२.	क्लार्क	वाणिज्य पदवीधर	११५-८	-,,-	-,,-
३.	शिपाई	एस.एस.सी.	७५-८	-,,-	-,,-

(आधार : कार्यालयीन कागदपत्रे)

२.३ संघाची दिलेली कर्जे :

या संघाची (संस्थेची) स्थापना ३१ जुलै, १९७२ मध्ये झाली. मात्र या संस्थेतून २-६-१९७३ पासून कर्जे देण्यास सुरुवात केली. सुरुवातीस म्हणजे १९७३ मध्ये या संस्थेने आठ उद्योगांना कर्जे दिली. कर्जे देण्याची मर्यादा पुढीलप्रमाणे आहे.

२.३.१ संघाची कर्ज देण्याची मर्यादा
(सुरुवातीची कर्ज मर्यादा)

तक्ता क्रमांक २.१

संघाची कर्ज देण्याची मर्यादा

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	१९७३ ची कर्ज मर्यादा
१)	ग्रामीण तेलघाणी	१०००
२)	धान्य व डाळ प्रक्रिया	१०००
३)	वास उद्योग	५५०
४)	वेत व बांबू	२५०
५)	चर्मोद्योग	
	१. चप्पल तयार करणे	५००
	२. कातडी कमविणे	१०००
६)	सुतार-लोहार उद्योग (प्रत्येकी)	५००
७)	कुंभार उद्योग	
	१. मडकी तयार करणे	२००
	२. विटा तयार करणे	२५००
८)	लोकर उद्योग	१०००

(आधार - कार्यालयीन कागदपत्रे)

२.३.२ मध्यवर्ती बँकेचे रोख कर्ज धोरण :

तक्ता क्र.२.१ मध्ये दिलेली कर्ज मर्यादा चर्मोद्योग, कुंभार उद्योग (विटा तयार करणे) दोरखंड व सुतार-लोहार उद्योग या उद्योगांना कमी पडू लागली म्हणून १९८० मध्ये मध्यवर्ती बँकेने रोख कर्ज धोरणानुसार वरील उद्योगांची कर्ज मर्यादा पुढीलप्रमाणे वाढविली आहे.

तक्ता क्रमांक २.२

रोख कर्ज धोरण - १९८० ची कर्जमर्यादा

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	१९८० ची कर्जमर्यादा
१)	ग्रामीण तेलघाणी	१०००
२)	धान्य व डाळ प्रक्रिया उद्योग	१०००
३)	वाख उद्योग	३०००
४)	बेत व बांबू	१०००
५)	चर्मोद्योग	
	१. चप्पल तयार करणे	२०००
	२. कातडी कमविणे	३०००
६)	सुतार-लोहार उद्योग (प्रत्येकी)	३०००
७)	कुंभार उद्योग	
	१. मडकी तयार करणे	२०००
	२. विटा तयार करणे	५०००
८)	लोकर उद्योग	१०००

(आधार : कार्यालयीन कागदपत्रे)

२.४ १९९२ चे संचालक मंडळ :

अनु.	सभासदाचे नाव	हुद्दा	व्यक्ती-संस्था	वय	गाव	उद्योग
१)	श्री. ठोंबरे जगन्नाथ माऊ	चेअरमन	व्यक्ती	३७	येलूर	कुंभार
२)	,, चौधरी काशिनाथ नामदेव	सदस्य	,,	३२	बोरगांव	चर्मोद्योग
३)	,, थोरात आण्णाप्पा शंकर	,,	,,	४०	बागणी	दोरखंड
४)	,, सुतार आनंदा रामचंद्र	,,	,,	४२	कासेगांव	सुतार
५)	,, कुंभार शामू राऊ	,,	,,	४८	पडवळ-वाडी	कुंभार
६)	,, सुतार अशोक बंडू	,,	,,	३५	नवेखेड	सुतार
७)	बँक इन्स्पेक्टर	जि.म.स. बँक प्रतिनिधी	संस्था	-	-	-
८)	मे.जिल्हा ग्रामोद्योग	म.रा.ग्रा.म. अधिकारी प्रतिनिधी	,,	-	-	-

(आधार : कार्यालयीन कागदपत्रे)

२.५ सेवक वर्ग :

सन १९९१-९२ मध्ये संघाची नोकरी वर्गाची असलेली परिस्थिती पुढीलप्रमाणे आहे :

नोकरवर्गाची परिस्थिती

अनु.	कर्मचाऱ्यांचे नाव	हुद्दा	गुणवत्ता	मूळ पगार	पगार अदा	नेमणूक
१)	श्री.फडतरे व्ही.बी.	सचिव	बी.कॉम.	१५००-००	म.रा.खादी ग्रामोद्योग मंडळ, सांगली	म.रा. ग्रामोद्योग, मंडळ, सांगली
२)	श्री.माने आर.एस.	सहाय्यक सचिव	एस.एस.सी.	९५३-००	-,,-	-,,-

(आधार : कार्यालयीन कागदपत्रे)

२.६ नाबार्डचा आकृतीबंध :

सन १९८९ पासून नाबार्डने या संघातील बलुतेदारांना द्यावयाच्या आर्थिक सहाय्याचा उद्योगवार आकृतीबंध पुढीलप्रमाणे आहे.

तक्ता क्रमांक २.३

नाबार्डचा आर्थिक साहाय्यचा उद्योगवार आकृतीबंध

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर मॉडेल (रुपये)	सैलते मॉडेल (रुपये)	एकूण (रुपये)
१)	धान्य डाळ प्रक्रिया उद्योग			
	अ) दाळे, मुरमुरे, फुटाणे, लाह्या तयार करणे	७०००	५०००	१२०००
	ब) पापड तयार करणे	५०००	७०००	१२०००
	क) मसाले तयार करणे	१५०००	१००००	२५०००
	ड) बेकरी	२००००	१००००	३००००
	इ) कडधान्यापासून डाळी तयार करणे	२००००	१५०००	३५०००
२)	ग्रामीण तेल घाणी :			
	अ) विद्युत घाणी नग व शेड	२२०००	१००००	३२०००
	ब) पोर्टेबल घाणी व शेड	२५०००	१००००	३५०००
३)	ग्रामीण चर्मोद्योग :			
	अ) पादत्राणे तयार करणे	१००००	१५०००	२५०००
	ब) कातडी कमविणे	२००००	१००००	३००००
	क) लेदर गुडस् (फॅन्सी बॅग्स)	१२०००	१००००	२२०००
	ड) लेदर सर्व्हिसिंग केंद्र (कच्चा माल विक्री व्यवस्था)	१५०००	१५०००	३००००

तक्ता क्रमांक २.३(पुढे चालू...)

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर भांडवल (रुपये)	खेळते भांडवल (रुपये)	एकूण (रुपये)
४)	वेत व बांबू उद्योग :			
	अ) टोपल्या, सूप, बास्केट, रेशीम उद्योग, चंद्रिका इ. वस्तू तयार करणे	८०००	१००००	१८०००
५)	सुतार व लोहार उद्योग :			
	अ) पारंपारिक उद्योग	१००००	५०००	१५०००
	ब) उद्योजक कारागिर	२५०००	१००००	३५०००
६)	ग्रामीण कुंभार उद्योग :			
	अ) पारंपारिक उद्योग (मातीची भांडी)	६०००	५०००	११०००
	ब) विटा तयार करणे	५०००	२५०००	३००००
	क) मुर्ती तयार करणारे कारागीर	१००००	२००००	३००००
७)	वाख उद्योग :			
	अ) पारंपारिक कारागिर	६०००	५०००	११०००
	ब) उद्योजक युनिट फायबर काढणे	२००००	१००००	३००००
	क) सलम (मॅट मेकींग)	१००००	१००००	२००००
	ड) झाडू तयार करणे	७०००	३०००	१००००
८)	लोकर उद्योग :			
	अ)पारंपारिक कारागिर	१५०००	१००००	२५०००

तक्ता क्रमांक २.३ (पुढे चालू...)

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर भांडवल (रुपये)	बदलते भांडवल (रुपये)	एकूण (रुपये)
९)	चुनखडी उद्योग :			
	अ) चुना तयार करणे	१००००	१००००	२००००
	ब) खडू तयार करणे	५०००	८०००	१३०००
	क) नेक व डिस्टेंपर तयार करणे	१५०००	१५०००	३००००
	ड) चुना उत्पादनासाठी शिंपल्या गोळा करणे	१००००	१००००	२००००
१०)	अगरबत्ती :			
	अ) उद्योजक	७०००	१००००	१७०००
११)	असाय तेल व साबण :			
	अ) लिंबोळ्या संकलित करणे	२००००	१००००	३००००
	ब) घुण्याचा साबण तयार करणे	२४०००	१००००	३४०००
१२)	हात कागद उद्योग :			
	अ) कागदी पिशव्या तयार करणे, कागदी कॅप्स व प्लेटस् तयार करणे	२००००	१००००	३००००
	ब) इनव्हलप, फाईल्स, बुकबाईंडिंग तयार करणे	२५०००	१००००	३५०००
१३)	औषधी वनस्पती गोळा तयार करणे			
	अ) औषधी वनस्पती गोळा करणे	-	१५०००	१५०००

तक्ता क्रमांक २३ (पुढे चालू...)

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर मांडवल (रूपये)	बदलते मांडवल (रूपये)	एकूण (रूपये)
१४)	डिंक तयार करणे :			
	अ) डिंक गोळा करणे	-	१००००	१००००
	ब) पेस्ट (डिंक) तयार करणे	२००००	१००००	३००००
१५)	कात तयार करणे :			
	अ) मट्टी व बांधकाम	१५०००	१५०००	३००००
१६)	फळमिश्रीत उद्योग :			
	अ) लोणचे, वेफर्स इत्यादी तयार करणे	१००००	१००००	२००००
	ब) उद्योजक युनिट (जाम, सरबते, सॉस इत्यादी तयार करणे	२००००	१५०००	३५०००
१७)	अल्युमिनियम :			
	अ) मूर्ती तयार करणे	२००००	१००००	३००००
	ब) अॅल्युमिनियम मांडी तयार करणे	२५०००	१५०००	४००००
१८)	स्टोन कटिंग :			
	अ) हाताने दगड फोडून खडी तयार करणे	५०००	१००००	१५०००
	ब) चिरे पाडणे, मूर्ती तयार करणे, मार्बल स्टोन	१५०००	१५०००	३००००
१९)	फोटो प्लेमिंग	१५०००	१००००	२५०००
२०)	खास ताटी (वाळयाचे पडदे) :			
	अ) कौटुंबिक युनीट	१००००	१५०००	२५०००

तक्ता क्रमांक २१ (पुढे चालू...)

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर भांडवल (रुपये)	बदलते भांडवल (रुपये)	एकूण (रुपये)
२१)	द्रोण व पत्रावळी तयार करणे :			
	अ) सुपारी पानापासून डिशेस तयार करणे	२००००	१००००	३००००
२२)	शिंगे, हाडे यापासून वस्तू तयार करणे	१००००	१००००	२००००
२३)	रेक्झीन पासून वस्तू बनविणे	१५०००	१५०००	३००००
२४)	मेणबत्ती तयार करणे	१५०००	२००००	३५०००
२५)	कापूर तयार करणे	१५०००	१५०००	३००००
२६)	पेपर, पेक्सो, सेप्टी, पीन्स, स्टोव्ह पिन्स इ. तयार करणे	२५०००	१००००	३५०००
२७)	शोभेचे बल्ब, बाटल्या तयार करणे	१५०००	२००००	३५०००
२८)	कुर्त्यांची जोडणी करणे	२००००	१००००	३००००
२९)	सूर्य व वायू उर्जेची उपकरणे तयार करणे	२००००	१५०००	३५०००
३०)	होजियरी उद्योग	२००००	१५०००	३५०००
३१)	शिवणकाम व रेडिमेंटस् गारमेंटस्	२५०००	१००००	३५०००
३२)	मासे पकडण्याचे जाळे तयार करणे	१००००	१००००	२००००
३३)	लॉंड्री (धोबी) युनिट	२५०००	५०००	३००००
३४)	सलून (नाभिक)	२५०००	५०००	३००००
३५)	नळकाम (प्लंबींग)	१००००	१००००	२००००

तक्ता क्रमांक २.३(पुढे चालू...)

अनु.	उद्योगाचा प्रकार	स्थिर भांडवल (रुपये)	बदलते भांडवल (रुपये)	एकूण (रुपये)
३६)	विद्युत व इलेक्ट्रिकल्स उपकरणांची दुरुस्ती व देखभाल करणे	२००००	१५०००	३५०००
३७)	डिझेल इंजिन, पंप सेट दुरुस्ती	२५०००	१५०००	४००००
३८)	हाताने पितळेची, तांब्याची व काशापासून भांडी व इतर वस्तू तयार करणे	१५०००	२००००	३५०००
३९)	इलेक्ट्रिनिक्स उपकरणे तयार करणे :			
	अ) स्टॅबिलायझर, रेडिओ, टी.व्ही. इ. जुळणी करणे	२५०००	१५०००	४००००

आधार : महाराष्ट्र राज्य खादी ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई, नाबार्ड योजनेअंतर्गत संकलीत व मध्यम मुदत स्वरूपात बलुतेदार सोसायट्यांच्या कारागिर सभासदांना उपलब्ध करून द्यावयाच्या आर्थिक सहाय्याचे उद्योगवार आकृतीबंध - दिनांक १९-७-१९९१